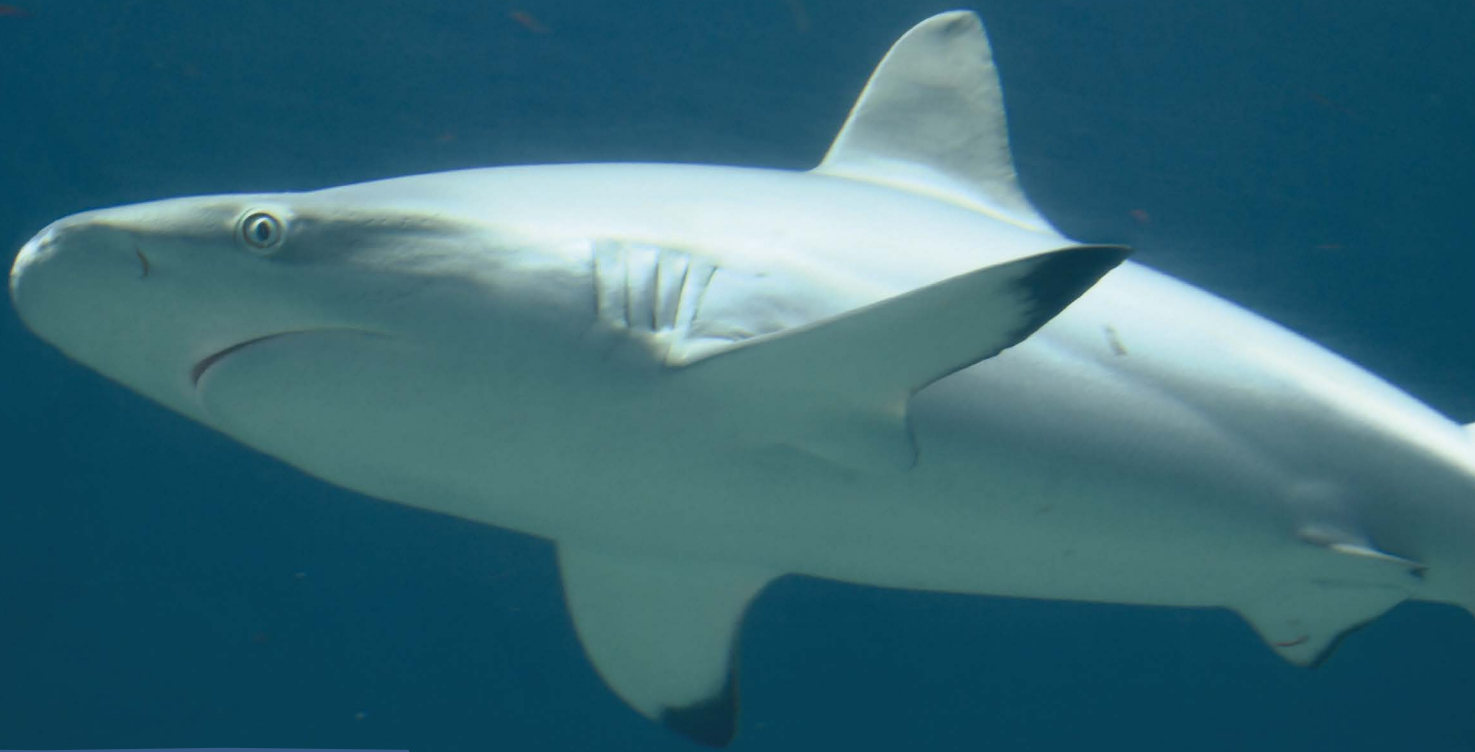

ZIE ZOO

nr. 190, oktober 2023

10

Komt een aap bij de dokter...

Een interview met dierentuin-dierenarts Henk Luten.

14

Natuurbehoud in Vietnam

Oud-dierverzorger Sander Obbink aan het woord.

3

Grijze rifhaai

KONINKLIJKE
BURGERS' ZOO

Even omzien

Alex en Bertine van Hooff

De afgelopen maanden hebben we hard gewerkt aan de organisatie van een avontuurlijk, educatief evenement dat vanaf de herfstvakantie van start gaat in ons park: *IJstijd & Zoo. In het spoor van de mammoet*. Een creatief onderdeel is de audiotour, waarbij jong en oud in ons park op pad gaan langs de dieren van de IJstijd met Snowy de poolvos die een kleurrijk avontuur beleeft. Na het scannen van een QR-code met uw smartphone start het verhaal en nemen we u mee op expeditie. Verderop in deze ZieZoo leest u meer over dit evenement. Als regelmatige bezoeker van ons park weet u wellicht dat Burgers' Zoo één van de oprichters en al jarenlang de hoofdsponsor van Stichting Future For Nature is. Eén van de winnaars van Future For Nature - in het jaar 2016 - is Thai Van Nguyen die in Vietnam heel belangrijk werk verricht op het gebied van natuurbehoud. Sander Obbink, die jarenlang als dierverzorger in ons park heeft gewerkt, was zo gegrepen door dit succesverhaal dat hij inmiddels zijn kennis en ervaring in Vietnam inzet om het natuurbehoudswerk nog verder te stimuleren. In deze ZieZoo leest u meer over zijn ervaringen in Vietnam. Wij vinden het fantastisch om te zien dat jonge, gedreven mensen als Sander zo geïnspireerd zijn geraakt door natuurbehoudswerk dat ze hebben besloten om zelf op actieve wijze in het veld hun steentje daaraan bij te gaan dragen!

Colofon

Redactie:

Annemarie van Lierop
Bas Lukkenaar
Constanze Mager

Fotografen:

Christian Bos
Corinne de Ruiter
Constanze Mager
Indra Saft
Kelsey Skinner
#maartenvandergeest61
Mira Meijer
Sander Obbink
Save Vietnam's Wildlife
Stephen Oudesluijs
Theo Kruse

Foto:

Voorkant: grijze rifhaai

Vormgeving en druk:

Drukkerij Rozijn Repro, Didam

ZieZoo is een uitgave van Koninklijke Burgers' Zoo, Arnhem. ZieZoo verschijnt viermaal per jaar. Abonnementhouders ontvangen ZieZoo gratis.

ISSN:

1876-1798

KONINKLIJKE
BURGERS' ZOO

Antoon van Hooffplein 1
6816 SH Arnhem
(026) 44 24 534
info@burgerszoo.nl
www.burgerszoo.nl

Op de agenda

We hebben een aantal leuke activiteiten op de planning staan. Tenzij expliciet anders vermeld, is aanmelding noodzakelijk. Geef u dan a.u.b. op via burgerszoo.nl/activiteiten. Voor sommige educatieve activiteiten is maar een beperkt aantal plekken beschikbaar, dus wees er op tijd bij!

Avondlezingen

De maandelijkse avondlezingen zijn bedoeld voor volwassenen en jeugd vanaf 12 jaar. Ze duren van 19.30 uur tot 21.30 uur.

25 oktober: 'Animal Voices'

Als een groep theaterdocenten in opleiding van ArtEZ Arnhem twee maanden lang bezig gaat in Burgers' Zoo, om na te denken over hoe de stemmen van dieren een podium te geven... wat zou het resultaat van hun werk zijn? We nodigen u van harte uit voor deze bijzondere 'lecture performance', met verhalen over studies naar specifieke situaties, inzicht in het proces gedurende de twee maanden en uiteraard een aantal theatrale momenten. Oh ja, de avond is ondanks de titel gewoon in het Nederlands!

22 november: 'EAZA - Samen sterker dan alleen'

EAZA is de wereldwijd grootste vakvereniging voor dierenparken, met meer dan 300 leden. Niet alleen populatiemanagement-programma's worden op EAZA-level geregeld, maar op veel meer vlakken vindt in Europese dierentuinen samenwerking plaats: van genetische databank tot communicatie, van natuurbehoudscampagnes tot huisvestingsrichtlijnen. Burgers' Zoo is EAZA-lid van het eerste uur. Hoe zit deze vereniging in elkaar en wat betekent het EAZA-beleid voor het dagelijks werk in ons park?

Peuter- en kleuterprogramma 1 en 8 november, 13 december: 'Brrrr... Wat is het koud!'

Het programma is in de ochtend om 9.15 uur voor de peuters (2,5 tot onder de 4 jaar) in de middag om 15.30 uur voor de peuter én kleuters (2,5 t/m 5 jaar). De duur is 45 minuten. Deelname kost, naast

een geldig entreekaartje, 2 euro per kind als natuurbehoudsbijdrage.

Kindercolleges

De maandelijkse kindercolleges zijn bedoeld voor kinderen van 6 t/m 11 jaar en duren van 16 tot 17 uur:

25 oktober: 'Supercoole dieren'

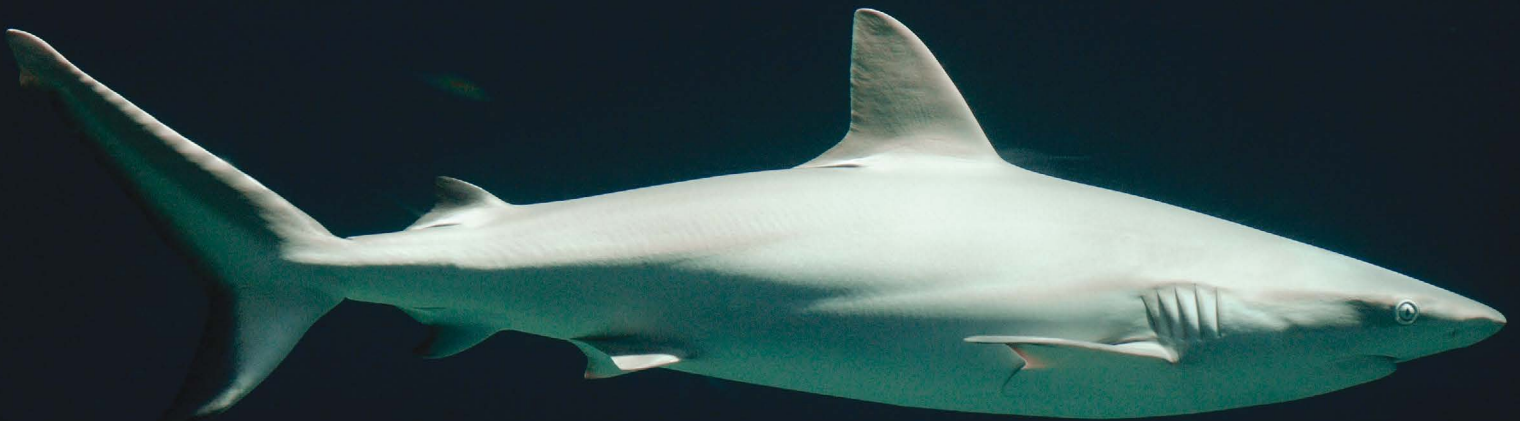
100.000 jaar geleden was het in Nederland ijskoud. Letterlijk! Tijdens deze ijstijd leefden er bijzondere dieren zoals sabeltandtijgers, mammoeten en wolharige neushoorns. Hoe zagen deze dieren eruit, wat aten ze en hoe hielden ze zichzelf warm? Ontdek het in dit college.

22 november: 'Spannende savanne'

Op de savannevlakte lopen de giraffen, zebra's en neushoorns gezellig door elkaar. Wat komt er allemaal kijken bij de verzorging van zoveel dieren die door elkaar wandelen?

Herfstvakanties, kerstvakanties en weekenden in november en december: IJstijd-activiteiten in de Desert

Op alle dagen in de schoolvakanties en na de herfstvakanties tot na de kerstvakanties elk weekend vanaf 11 uur tot 2 uur voor sluitingstijd nodigen we kinderen uit om aan de slag te gaan in de Desert. Graaf mammoetbotten op, kom echte fossielen bekijken van ijsijdieren, zeef pyriet uit zand en ga rotstekeningen maken met blacklight verf. Wat zullen deze rotstekeningen in het donker er gaaf uit zien! Aanmelding voor deze activiteiten is niet vereist!

Naar de haaien

De haaien zijn bij veel van onze bezoekers de meest tot de verbeelding sprekende bewoners van de Ocean. Maar liefst zeven verschillende haaiensoorten zijn in de Ocean te zien, in verschillende maten, vormen en ecotypes. Een paar van onze soorten zijn een uitdaging om te spotten: de kleine verpleegsterhaaien bijvoorbeeld zijn vooral 's nachts actief en liggen overdag heel stil ergens tussen de koralen en steenformaties. Ook de Japanse bakerhaaien met hun mooie schutkleur liggen van nature vaak roerloos op de grond, zo wachten ze namelijk in het wild op een mogelijke prooi. Vrijwel altijd goed te zien daarentegen is de grijze rifhaai (*Carcharhinus amblyrhynchos*). Deze haai is sinds de herfst van 2022 in de Ocean te bewonderen – tijd voor een portret dus!

Grijze rifhaaien zijn vrij nauwe familie van zwartpuntrifhaaien en zwartpunthaaien. Ze zijn echter steviger en groter dan de zwartpuntrifhaaien en missen bovendien de zwarte vlek aan het puntje van de eerste staartvin. Daarentegen lijkt de nieuwe grijze rifhaai bijna als twee druppels water op de zwartpunthaai in ons grote haaienbassin. Alleen heeft hij wat grotere ogen en de rand van de staartvin is donkerder. Wie niet zeker van de zaak is, kan even naar de buikzijde van de haaien kijken. In de Ocean zwemt namelijk één mannelijke zwartpunthaai (met het dubbele paringsorgaan, de 'claspers', dus) en één vrouwelijke grijze rifhaai die géén claspers heeft. Beide soorten zijn in het wild met uitsterven bedreigd. Ze worden in heel weinig aquaria gehouden. Het lijkt daarom niet aannemelijk dat we soortgenoten en eventuele voortplantingspartners binnen zullen kunnen krijgen.

Van opvangdier naar haai met praatjes

De vrouwelijke grijze rifhaai is overgenomen uit een aquarium buiten Nederland. Daar was de haai als het ware uit zijn verblijf gegroeid. Hoewel we niet per se in de planning hadden om deze soort in onze collectie op te nemen, wilden we om welzijnsredenen voor de haai een plek in ons grote bassin aanbieden. Een transport van zo'n al aanzienlijk grote haai die ook tijdens de reis de hele tijd moet blijven zwemmen om verstikking te voorkomen, is geen sinecure en kent altijd een zeker risico. Gelukkig heeft het dier de reis goed doorstaan en heeft het haaienvrouwtje in het ruime bassin goed haar draai weten te vinden. De laatste tijd heeft 'mevrouw haai' in het bassin zelfs vrij grote praatjes ten opzichte van de andere vissen. Dat zit wel wat in het

karakter van deze soort, maar is toch iets dat we extra goed in de gaten houden.

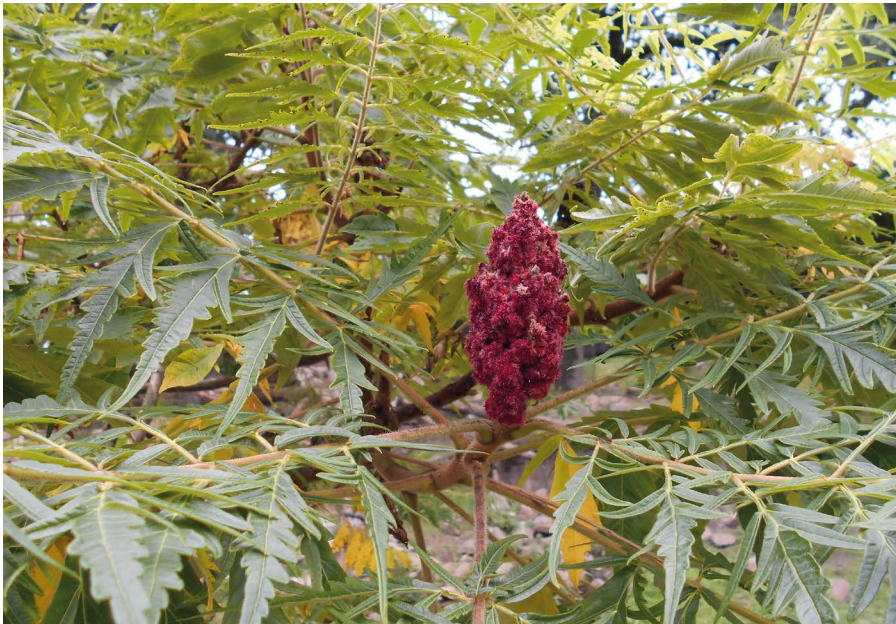
Bedreigde haai

Grijze rifhaaien zijn in delen van hun verspreidingsgebied enorm sterk achteruit gegaan. Deze bedreigde soort is inmiddels echt afhankelijk van bescherming. Als een toppredator in het wild het zo moeilijk heeft, kan de oorzaak directe bejaging zijn, of achteruitgang van de leefomstandigheden; in dit geval een daling van het voedselaanbod door overbevissing. Beide oorzaken spelen bij de grijze rifhaai: hij wordt met name om zijn vinnen direct bejaagd, maar ook als hij niet zelf het doelwit is, doen hun populaties het een stuk beter in afgelegener gebieden met minder menselijke (vissers)activiteit.

Tekst: Constanze Mager

Kleurrijk de herfst in

Elk jaargetijde heeft zo zijn charmes. Zeker ook de herfst, die zulke prachtige kleuren in de bomen en struiken tovert. Loofbomen in de gematigde streken laten de komende weken hun bladeren vallen. Dit doen ze trouwens in eerste instantie niet vanwege de kou, maar om uitdroging tegen te gaan. In de winter is er sowieso minder vocht in de lucht. Uit een bevroren bodem kunnen bomen en struiken geen water opnemen, maar via de bladeren verdampt de hele tijd vocht. Als waterbesparing gaat de boom zijn blad verliezen. In de wintermaanden is er toch al weinig zonlicht en heersen er dus geen gunstige fotosynthesevoorwaarden. De boom of struik gaat in een soort winterrust. Voordat de bladeren worden afgestoten, winnen de bomen en struiken nuttige grondstoffen uit het chlorofyl terug. Het stofje dat bladeren groen maakt, wordt dus uit het blad verwijderd. Vervolgens kleurt het blad geel, oranje, rood en bruin. In deze ZieZoo bespreken we drie mooie planten in Burgers' Zoo die in de herfst met prachtige kleuren schitteren en zeker uw bezoekje waard zijn.

bekijken. Het rood in herfstblad maakt een plant trouwens extra in het najaar vers aan; het schijnt dat dit extra pigment een late zonnebrand kan voorkomen bij het blad dat door het terugwinnen van het groene chlorofyl tijdelijk minder beschermd is. Gele en bruine kleuren in herfstblad daarentegen komen door pigmenten die er eerder ook al aanwezig waren, maar die door het chlorofyl aan ons oog onttrokken waren.

Herfstblad in de Mangrove

Veel plezier bij uw volgende herfstwandeling door Burgers' Zoo! Geniet van het geelgroene blad van de vijgenstruiken bij de doodshoofdapen en van het oranjebruine blad van de beuken. Mocht het weer tegenvallen, dan kunt u natuurlijk in onze overdekte ecodisplays de tropen bezoeken. Dan zal u mogelijk opvallen, dat ook enkele tropenplanten hun bladeren verliezen nadat ze een kleurenmetamorfose hebben ondergaan. Een mooi voorbeeld hiervan zijn de zeeamandelbomen, die bij de onderwaterruit van de zeekoeien geplant zijn. Omdat dit van kleur veranderen en bladeren verliezen niet zó gewoon zijn in de tropen, werd deze zeeamandel in het verleden graag in steden van Zuid-Amerika aangeplant. Het werd een chique en Europees aandoende boom gevonden om precies deze eigenschappen.

Tekst: Constanze Mager

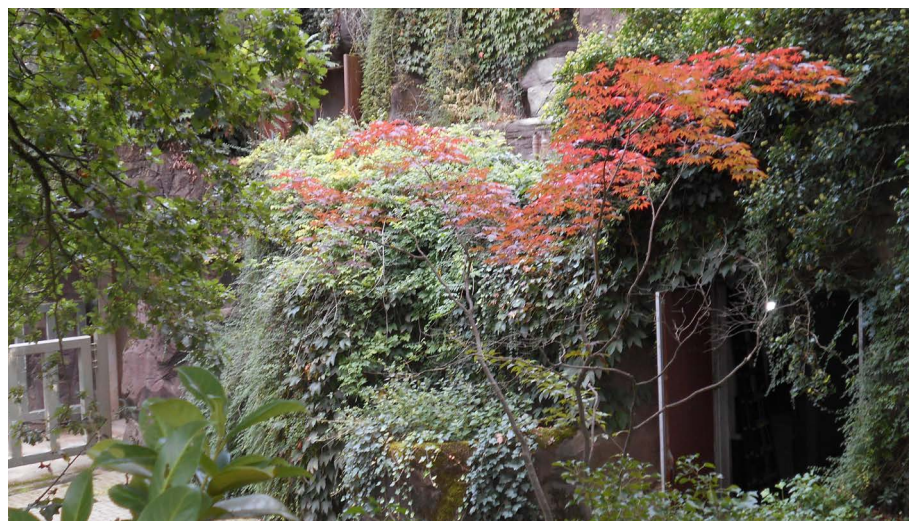
Fluweelboom in de Rimba

Voor het verblijf van de Maleise beren groeien twee fluweelbomen. Van oorsprong komt deze soort voor in het oosten van Noord-Amerika. Juist om de mooie herfstkleuren van het geveerde blad is deze plant in andere werelddelen als tuinplant geliefd. Hier en daar is de fluweelboom inmiddels verwilderd, met name in verstedelijkte gebieden. De fluweelboom dankt zijn naam aan de kleine haartjes op zijn takken, die al met al wel wat weg hebben van het bastgewei van een hert. Passend, zo naast het Rimba-veld met zijn hertensoorten! Deze boom is trouwens tweehuizig. Dat betekent dat er mannelijke en vrouwelijke planten bestaan, net als ook bijvoorbeeld bij de hulst of de ginkgo. Beide geslachten van de fluweelboom maken opvallende kegelvormige bloeiwijzen aan, waarbij die van de vrouwelijke bomen ronder en dikker zijn dan die van de mannelijke tegenhangers.

Japanse esdoorn bij de olifanten

Een persoonlijke favoriet van mij is een klein boompje, dat in het verhoogde perkje bij de ingang van de olifantenstal groeit. Het is een Japanse esdoorn die in tegenstelling tot zijn naam in zijn oorspron-

kkelijk verspreidingsgebied niet alleen tot Japan was beperkt, maar ook in onder meer Korea, China en Rusland voorkomt. Kwekers hebben van deze zeer langzaam groeiende bomen diverse kweekvormen gecreëerd. Naargelang het cultivar-type verkleuren de bladeren van de boom in de herfst naar goudgeel, rood of bronskleurig. Het Japanse esdoornboompje bij de olifanten is ongelofelijk intens rood en het is werkelijk een aanrader om dit eens te

De bezoeker onder de loep

In Burgers' Zoo vindt aardig veel onderzoek plaats. We kijken niet alleen maar naar de waterwaardes in de bassins van de Ocean, of het sociale reilen en zeilen van de chimpansees. Gedragsonderzoek en leerexperimenten vinden in ons dierenpark ook plaats aan een zeer complexe en uitermate interessante soort: je zou haar 'Homo sapiens visitans' kunnen noemen - de bezoekers van Burgers' Zoo!

Gedragsonderzoek net iets anders

Methodisch zijn er best veel overeenkomsten tussen gedragsonderzoek aan mensen en aan andere dieren. Een goede aanpak is het gedrag gewoon 'mensen te kijken'. Dit doen wij naar mensen eigenlijk sowieso altijd... alleen kijken we niet zomaar, maar met een plan en gericht. Dat is dus meer observeren dan zomaar kijken. En we formuleren vooraf een vraagstelling, maken de observaties objectief en meetbaar en kwantificeren hetgeen dat waargenomen is.

Hoe lopen bezoekers door Burgers' Safari?

Een simpel voorbeeld? In onze Safari hanteren we een vrije keuze qua looprichting. We waren benieuwd of meer mensen de lus met de klok mee (dus eerst hoefdieren, dan leeuwen en cheeta's) of andersom zouden lopen. Op twee droge, warme dagen in de meivakantie 2022 hebben we 1500 bezoekers geteld. Het resultaat: bijna 2/3 neemt de ingang die dichterbij de cheeta's ligt. En nu natuurlijk de clou, waarom dit nuttig is om te weten: deze

kennis helpt ons om twee varianten Safarispeurtochten (die de vragen in de juiste volgorde hebben) in de passende oplaages te laten drukken! Zo voorkomen we papierverspilling!

Aantrekkingskracht meten

Een veelgebruikte methodiek bij bezoekersstudies is het meten van de aantrekkingskracht van een bepaald element. In een setting als een dierentuin hebben bezoekers heel veel keuzes om ergens wel of niet naartoe te lopen, een bord wel of niet te lezen etc. Welke onderdelen een hogere aantrekkingskracht hebben, kan men door directe observatie bestuderen. Of tijdsbesparender: door bewijs te verzamelen waar mensen geweest zijn. Opnieuw een voorbeeldje: gezinnen kunnen bij zeven infotafels verdeeld over het park met een activiteit een stempel halen en voor een stempelkaart met minimaal drie stempels krijgen de kinderen aan het eind een attentie... dit geeft een schat aan informatie, zelfs zonder de NAW-gegevens! Bijvoorbeeld kun je dan analyseren, welke tafels in welke gebieden meer aantrekkingskracht gehad hebben. En als

een groot percentage niet slechts de nodige drie, maar zes of zeven stempels heeft verzameld, dan was de aantrekkingskracht van de activiteit als geheel goed.

Mag ik u even wat vragen?

Een groot verschil met gedragsonderzoek aan dieren is de mogelijkheid om gewoon vragen te stellen aan bezoekers. Om niet met surveys en enquêtes voor overlast te zorgen, zetten we dit middel gedoseerd in. Maar voor complexere vragen is het praten met bezoekers echt belangrijk. Op die manier leren we van onze gasten bijvoorbeeld wat ze van biodiversiteit af weten of wat ze aan de plantencollectie waarderen. Soms toetsen we ook een deeltje van een grafisch ontwerp van een educatief bord. Al vraag je maar aan 20 personen of ze een tekening zo interpreteren als door de ontwerper bedoeld is, krijg je al veel nuttige info! Het doel van bezoekersonderzoek is immers niet alleen puur inzichten te krijgen, maar ook het behalen van onze doelstellingen te toetsen en een dag in de dierentuin nog beter geslaagd te laten zijn.

Tekst: Constanze Mager

Met uw peuter of kleuter op stap in het dierenrijk

In Burgers' Zoo valt er natuurlijk voor alle leeftijden iets te beleven en iets te leren. Zowel onder de dagbezoekers als onder de abonneementhouders komen naar verhouding veel (groot)ouders met (klein)kinderen in de voorschoolse leeftijd naar ons park. Kunnen zó kleine kinderen al meedoen met een educatief programma in de dierentuin? Jazeker! Leuk voor uw peutertje en ook leuk voor de (groot)ouder. Uw zult vast versteld staan hoeveel een driejarige al weet over dieren.

Op stap met een gids

Sinds 2019 biedt Burgers' Zoo ook voor heel jonge bezoekers educatieve programma's aan. Deze vinden altijd plaats in aanwezigheid van een ouder. In tegenstelling tot de KidsClubs (vanaf groep 3) gaat de Burgers' gids dus niet alleen met de kinderen op stap. Maar een vertrouwde (groot)ouder is er op de achtergrond de hele tijd bij. Wel zo prettig voor de jonge deelnemers, die soms - met name aan het begin - nog een beetje verlegen zijn. En ook wel net zo prettig voor de gids. Want als een peuter plots door emoties overmand wordt, tussendoor opeens heel nodig naar de WC moet of iets anders zich voordoet, is de ondersteunende, helpende of troostende (groot)ouder meteen ter plaatse.

Belevingswereld van het jonge kind

Als ons educatieteam aan de slag gaat met het verzinnen van een nieuw programma voor peuters en kleuters, dan gaan we altijd uit van de bekende leefwereld van de kinderen. Waar hebben zij zelf elke dag mee te maken? En hoe kunnen we dit vertalen naar de dierenwereld, op een begrijpelijke en toch biologisch kloppende manier?

Als resultaat komen bij een Desert-activiteit de zintuigen aan bod. Of zoeken de kinderen in de Bush samen met de schildpad(-handpop) haar eieren. Want iedereen is wel eens iets kwijt, toch? Alleen is in het geval van schildpaddeneieren de vraag die ook peuters al kunnen snappen: waar moeten we zoeken? Kan de schildpad een nest in een boom hebben gemaakt? Nee... maar van wie is dit mooie nest met de eieren dan wél? En zo bespreken we tijdens een aantal korte stops bij allerlei dieren het thema van 'eieren leggen en levendbarend zijn' op een voor jonge kinderen passende manier!

Peuter- en kleuterprogramma's op komst

Na een half jaartje pauze herstarten we dit najaar weer onze peuter- en kleuterprogramma's. Het streven is om de komende jaren zo'n drie verschillende programma's per jaar aan te bieden, waarbij elk programma meermaals draait. Omdat we de groepen klein houden, is aanmelding vooraf noodzakelijk. Aangemeld worden alleen de kinderen; we gaan er vanuit dat per gezin één volwassene begeleider meegaat. Uiteraard zijn er gezinnen met één

peuter of kleuter en een ouder kind; maar we verzoeken de voorgegeven leeftijden voor de deelnemers daadwerkelijk in acht te nemen - de programma's zijn namelijk expliciet op de doelgroep toegespitst. Voor de eerstvolgende activiteit draaien we data voor alleen peuters en andere data voor peuters plus wat oudere broers en zussen erbij.

Op de planning

Vanaf 14 oktober staat Burgers' Zoo in het thema van de IJstijd. Daarin kan een educatief programma voor onze jongste bezoekers niet ontbreken. 'Brrrr... Wat is het koud!' draaien we op een aantal woensdagen in november en december (zie 'Op de agenda'). Het thema gaat in op de aanpassingen aan de kou en IJstijdieren. De kinderen maken kennis met poolvos Snowy, een mammoet, de dwergolifant en nog vele andere dieren. Gedurende de eerste maanden van het nieuwe jaar gaan we dan de slaaprituelen van dieren ervaren met peuters en kleuters. We kijken ernaar uit!

Tekst: Constanze Mager en Sanne Duwel

Kleurrijke beroepen in een dynamisch dierenpark

Een dierentuin is een boeiende organisatie. De meest uiteenlopende dieren en planten moeten goed verzorgd worden en voor de medewerkers is een veilig en prettig werkklimaat belangrijk. En er zijn uiteraard ook afdelingen die zich helemaal niet met de levende collectie bezighouden, maar met de bedrijfstechnische kant, of bijvoorbeeld de retail of de horeca. Geen wonder dat niet alleen de dieren- en plantencollectie kleurrijk en divers is, maar zeker ook het scala aan verschillende beroepen dat je in Burgers' Zoo vindt. Deze keer maken we kennis met de werkzaamheden van de hoofdverzorgger van de Safari: Ruben Wiltink.

We treffen Ruben Wiltink (37 jaar) terwijl hij druk in de weer is met het uitmesen van de neushoornstallen op de Safari. Ruben kwam in 2007 in vaste dienst en werkte daarvoor als weekend- en vakantiekracht in ons park, met name op de zoogdierenafdeling. *“Zo'n jaar of achttien in totaal, inmiddels.”* Sinds augustus 2022 is hij hoofdverzorgger van de Safari. Tijdens een vierjarige opleiding bij AOC Oost – *“Destijds vooral een agrarische opleiding: een specialistische opleiding richting dierentuinen bestond toen nog niet”* – kwam Ruben stagelopen bij de mensapen in ons park. De laatste weken van die stage draaide hij bij de zoogdierenafdeling mee, wat hem eigenlijk veel beter beviel. *“Ik ben namelijk erg graag buiten en bij de mensapen werkte ik hoofdzakelijk in de binnenverblijven.”*

“Normaal gesproken starten we de werkdag in de zebrastallen, waar we kort overleggen

wat de taken van die dag zijn. Dan doen we eerst de buitenronde: we maken de vlakke schoon en leggen het voer klaar. Ook gaan we voer halen bij het Verzorgingscentrum, verse takken bij de tuindienst en bijvoorbeeld de wandelbrug openen voor de bezoekers. Als de dieren naar buiten zijn, maken we daarna de stallen schoon,” legt Ruben uit. *“Mijn werk is heel gevarieerd: het contact met transporteurs, de dierenarts en de curator horen daarbij, maar ook voorraadbeheer, sollicitatie- en functioneringsgesprekken en andere overleggen.”*

Ook thuis in Zelhem in de Achterhoek is Ruben een bezige bij. *“Als kind ben ik opgegroeid met geiten, kippen, pony's en de hondenschool die een hobby was van mijn vader. Ook nu heb ik thuis vogels, vissen en bijvoorbeeld drie slangen in zelfgemaakte terraria. Ik ben een echte doe-het-zelver en klus graag in en om het huis. Als hobby rijd ik graag motor of Puch.”*

Wat maakt zijn werk zo bijzonder? *“Geen dag is hetzelfde, omdat dieren onvoorspelbaar zijn: er gebeurt altijd wel wat. Met onze afdeling probeer ik de dieren extra te stimuleren, positief te prikkelen om zoveel mogelijk hun natuurlijke gedrag te laten zien. Telkens voeren we kleine en grote aanpassingen door om het steeds beter voor de dieren te maken.”* Ruben werkt graag met alle diersoorten, maar neushoorns en giraffen vindt hij extra interessant. Deze dieren hebben echt een eigen karakter en hun indrukwekkende formaat maakt ze extra charismatisch. *“Ik voel een enorme drive om het elke dag weer beter te doen voor de dieren: goed observeren, blijven nadenken over nieuwe ideeën, oplossingen bedenken waardoor dieren veel keuzemogelijkheden krijgen. Je bent nooit uitgeleerd.”*

Tekst: Bas Lukkenaar

Nieuws uit de Zoo

Nieuwtje over olifanten?

Misschien heeft u in de media gelezen dat Belfast Zoo zijn twee oude olifantenvrouwtjes naar Burgers' Zoo stuurt. Belfast Zoo meldde dit begin september aan Britse en Ierse media. De curatoren zijn wel aan het overwegen om nog oude olifantenvrouwtjes aan onze twee bejaarde vrouwtjes toe te voegen. Maar het een en ander is nog niet in kannen en kruiken. Er zullen dus niet al in de herfstvakantie twee olifanten extra in het verblijf staan... zoveel is zeker!

Eindelijk een merrie

Er is nog een zesde Grantzebra geboren in de Safari. En deze keer is het zowaar een merrie! Tegen alle kansen in, is dit het eerste merrieveulen in maar liefst twee jaar.

Weer blauwe stippen

In het levend koraalrif zwemt weer een koppel blauwgeklepte pijlstaartroggen. Van deze soort hebben we al mooie foksuccessen gehad. Vanuit het managementprogramma voor deze roggensoort zijn nu nieuwe dieren aan Burgers' Ocean toegewezen die hier hopelijk ook voor nageslacht gaan zorgen.

Prachtige duif uit het ei

In de Bush is voor het eerst een prachtvruchtenduif uit het ei gekropen. Deze mooie kleine duivensoort komt van nature voor in de bossen van Zuidoost-Azië en Australië. Vooral het verenpak van het mannetje is spectaculair, met oranje en magenta vlekken.

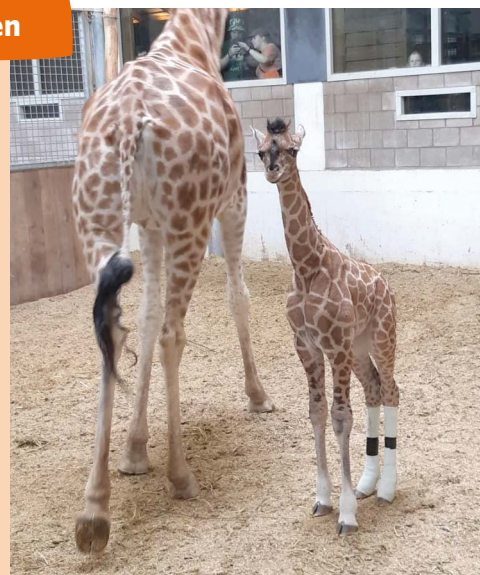
Magnetische notitieboekjes

Een mooi nieuw product in de Parkwinkel: notitieboeken met een magnetisch deel op de kaft. In de uitvoering met morphovlinder, leeuwelpjes, tijger en stokstaartjes zijn ze te koop voor € 9,95.

Jonge giraf ingeslapen

In juli is een girafje geboren, dat helaas door een ongelukkige ligging in het moederlijf overstrekke pezen aan beide achterpoten had. Met spalken kon het jonge girafje wel lopen. De dierenarts heeft meerdere keren de spalken vernieuwd en de vooruitgang beoordeeld. Helaas moesten we na een tijdje tot de conclusie komen, dat de pezen nauwelijks verbeterden, behoorlijk beschadigd waren en herstel niet mogelijk was. Omdat de prognose dermate slecht was, is besloten het dier te euthanaseren.

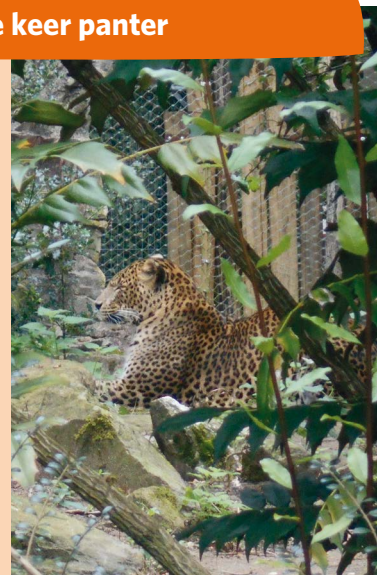
Meer leguanen

Uit ZooParc Overloon hebben we drie halfwas groene leguanen overgenomen. Deze vergezellen nu ons groot mannetje leguaan in de Bush. Groene leguanen zijn vegetariërs en kunnen uitstekend klimmen. Veel succes met spotten!

Twee keer panter

Na het vertrek van de jakhalzen is hun voormalige verblijf nu weer ter beschikking gesteld aan de panthers, zoals het verblijf ooit ook is gebouwd. De bezoekers kunnen nu daarom mannetje en vrouwtje panter bewonderen. Omdat Sri Lanka panthers solitaire dieren zijn, zal dat wel meestal in twee gescheiden verblijven zijn.

Dierentest

Een nieuw product voor de zakelijke markt: de persoonlijkheidstest die uw collega's en u laat zien of u qua communicatietype, stressbestendigheid en omgang met uitdagingen op de werkvloer

Op welk dier lijkt jij op de werkvloer?

meer weg heeft van een mier, beer, giraf, stokstaartje of chimpansee! Een verrassende eyeopener...

Eieren bij de luipaardhaaien

Al een aantal jaren probeert het Ocean-team om de luipaardhaaien aan het voortplanten te krijgen. Alleen produceerden de vrouwtjes tot nu toe ofwel eieren zonder dooier, ofwel goede eieren mét dooier, maar onbevruucht. Blijkbaar hebben de haaien inmiddels het verhaal van de bloemetjes en de bijtjes begrepen, want er worden bevruchte eieren gelegd! Een belangrijke stap verder in het proces, dus.

Bisschop geboren

Burgers' Desert is het thuis van veel vogelsoorten die maar weinig in andere dierenparken te zien zijn. Een voorbeeld is de blauwe bisschop. Van deze fraaie zangvogels, familie van de kardinalen, is voor het eerst in vijf jaar weer nageslacht uit het ei gekropen.

Zeekoe drachtig

Het gewicht van zeekoeien kan best schommelen. De omvang van ons volwassen zeekoewouwtje is momenteel weer aanzienlijk. Echter, niet alleen omdat de andijvie haar smaakt: de zeekoe is in verwachting van haar derde jong! Zeekoeien zijn ongeveer 12 maanden drachtig. We verwachten het jong tussen nu en Kerstmis.

Bloedafname bij een gorilla.

Komt een aap bij de dokter...

Kent u die mop, van die aap die naar de dokter moest? Die ging niet. Daarom komt dierenarts Henk Luten bijna dagelijks naar Burgers' Zoo toe. Niet dat er zo vaak dieren ziek zijn; door zijn vaste visites worden er juist heel veel pijntjes en problemen voorkomen. Voorkomen is immers beter dan genezen. Wat komt daar allemaal bij kijken? En hoe gaat de dierenarts te werk als er toch een dier ziek of gewond is?

Geen graag geziene gast

De meeste dieren in het park zijn geen fan van de dierenarts: de zebra's worden massaal onrustig als ze hem zien. De chimpansees gaan een stapje verder en proberen de dokter te verjagen door te gillen, te trommelen en te gooien met

Henk krijgt vaak de vraag wat zijn lievelingsdier is. Zelf is hij erg gecharmeerd van gorilla's, vanwege hun intelligentie en sociale gedrag. En wat is het lastigste dier om mee te werken? Geen giftige slang of groot roofdier, maar koraal! Omdat het zo anders is dan alle andere dieren waar Henk doorgaans mee werkt.

wat er maar voor handen is. Van stenen en stokken tot apenpoep. Al op de basisschool wist Henk Luten dat hij dierenarts wilde worden: toen hij de verlossing van een koe zag, was hij verkocht. Jaren later studeerde hij diergeneeskunde en werkte hij mee met Piet de Jong, die als dierenarts actief was bij Burgers' Zoo. In 1989 volgde Henk Piet op als 'dierentuindierenarts'. Daarnaast had Luten destijds ook nog een praktijk voor gezelschapsdieren, in Velp. Een mooie combinatie, ook omdat hij dol is op het opereren van dieren. En dat was in zijn eigen praktijk een stuk gebruikelijker dan in de zoo: wilde dieren zijn veel sterker dan gedomesticeerde dieren. En doordat dierentuinen veel doen op het gebied van preventie, zijn operaties in een aantal gevallen te voorkomen.

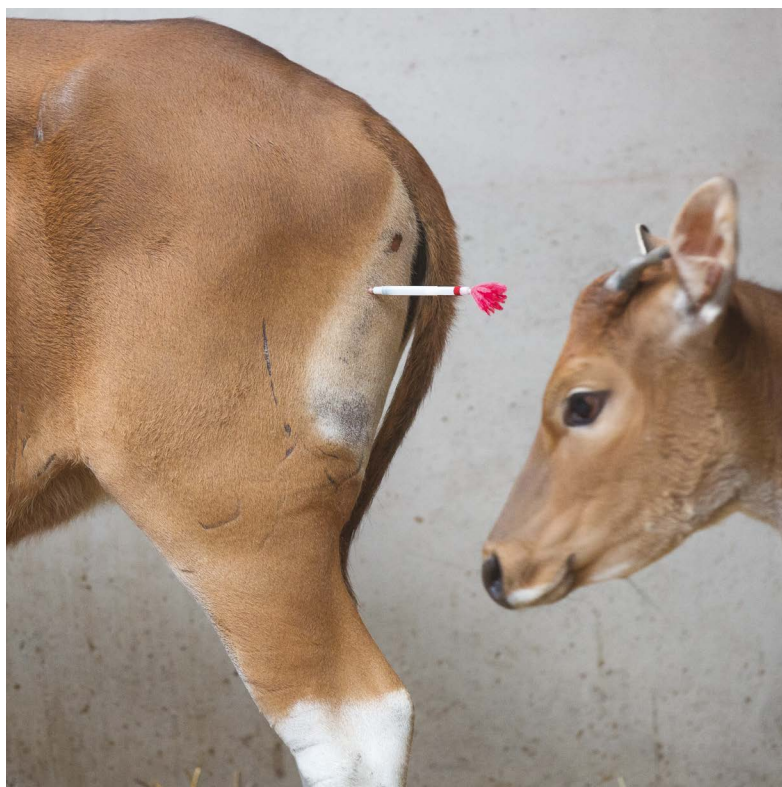
Voorkomen is beter dan genezen

De gezondheid van een dier wordt beïnvloed door allerlei omstandigheden. Van een passende huisvesting, tot goede voeding en hygiëne, en preventieve behandelingen. Dierentuinen doen veel onderzoek naar de behoeftes van diersoorten. Deze kennis wordt op Europees niveau verzameld en gedeeld in zogenaamde *Best Practice Guidelines* van EAZA (de Europese vakvereniging van dierentuinen en aquaria). Deze richtlijnen helpen de zoodesigner een passend verblijf te ontwerpen. Met onder meer de juiste tempe-

ratuur, luchtvochtigheid, ondergrond en UV-verlichting (belangrijk voor de aanmaak van vitamine D) voor de toekomstige bewoner. De inrichting moet dieren daarnaast voldoende uitdaging en bescherming bieden. Soms moeten daarin compromissen gemaakt worden: voor het dierenwelzijn is rondvliegen in de Bush bijvoorbeeld beter dan in een kleiner verblijf zitten. Maar het observeren of vangen van een vogel, als hij toch iets mankeert, is in de Bush wel een stuk lastiger...

Dieet en hygiëne

Naast goede huisvesting is ook voedsel belangrijk om dieren in goede conditie te houden. Uiteraard moet het eten de benodigde voedingsstoffen bevatten. Maar ook de manier van voeren kan gezondheid en welzijn beïnvloeden. Door eten bijvoorbeeld te verstoppert of net iets lastiger toegankelijk te maken, kun je dieren mentaal en fysiek stimuleren. Ook een goede hygiëne draagt bij aan de preventie van ziektes. Daarom worden bij de olifanten dagelijks kruiwagens vol mest uit het verblijf geschept. En draaien de filters van de Ocean dag en nacht door om de waterkwaliteit te garanderen - van levensbelang voor de vissen en koralen die daar leven.

Voor het verdoven van grotere zoogdieren wordt gebruik gemaakt van een verdovingspijl.

Pillen en prikken

Om specifieke ziektes bij een aantal dieren te voorkomen, worden zij periodiek ingeënt. Dat gebeurt bij mensen soms met een verzwakt levend virus. Bij dierentuindieren wordt alleen gevaccineerd met dode vaccins. Dat biedt minder bescherming dan verzwakte vaccins, maar voorkomt dat het dier onverhoopt toch symptomen krijgt van de ziekte waartegen je het juist wil beschermen. Misschien heeft u wel eens gezien dat de pinguïns individueel gevoerd worden? Dat is omdat elk van deze vogels dagelijks een vis moet eten met een antimariapil erin!

Samenwerking

Je kunt dieren niet vragen hoe het met ze gaat. Als dierenarts moet je dus afgaan op andere informatie om de gezondheid van dieren te monitoren. Diergedrag is een belangrijke indicator van een mogelijk

Operatie aan de hoektand van een tijger.

Meer horen over het werk van Henk Luten? Op YouTube kunt u een Burgers' Zoo College terugkijken, waarin Henk Luten vertelt over de ervaringen die hij sinds 1985 heeft opgedaan in ons park. Van geboortes tot diertransporten.

probleem. Oogt een dier sloom, loopt het mank of wil het niet eten? De diervverzorgers houden dit scherp in de gaten en bespreken afwijkingen met de dierenarts. Samenwerking tussen verzorgers, biologen en de dierenarts is onmisbaar om de gezondheid van de dieren in ons park

optimaal te houden. Soms vraagt Henk Luten een collega-dierenarts om advies of assistentie. Er wordt in Nederland, Europa en wereldwijd veel kennis gedeeld. Met als gezamenlijk doel gezonde dieren. Maar Henk heeft ook weleens de hulp ingeroepen van een kaakchirurg uit het Arnhemse

De pinguïns krijgen ieder afzonderlijk vis uit de hand gevoerd.

Hoe word je eigenlijk 'dierentuinarts'? Henk Luten heeft hier geen gerichte zoo-opleiding voor gevolgd, maar heeft tijdens zijn studie en werk als algemeen dierenarts met heel veel dieren gewerkt, van zoogdieren tot vogels en reptielen. En hij heeft veel geleerd van Piet de Jong (zijn voorganger bij Burgers' Zoo) en van collega's in dierentuinen binnen en buiten Nederland.

je een vis onder narcose? Je kunt geen kapje met narcosegas op z'n snuit zetten. En hoe zorg je ervoor dat de kieuwen voldoende zuurstof kunnen opnemen terwijl het dier niet in het water ligt? De oplossing lag in het maken van drie waterbakken, met elk een andere concentratie narcosemiddel - omdat de precieze dosis voor dit dier nog niet bekend was. Gedurende de hele operatie werd water met narcosemiddel door de kieuwen gespoeld, om het dier te voorzien van zuurstof. De operatie is geslaagd en de aanpak van deze operatie is gepubliceerd, zodat andere artsen en dierentuinen ervan kunnen leren.

De bijzondere en geslaagde operatie van een murene.

ziekenhuis Rijnstate, om te helpen bij de behandeling van een tijger met een ontstoken hoektand.

Zeven dagen per week

Dierenarts Henk is van maandag tot en met vrijdag elke ochtend aanwezig in de zoo. Elke dinsdagochtend heeft de dierenarts een veterinair overleg met alle curatoren en assistent curatoren van de zoo. Dan wordt gesproken over voeding en conditie van de dieren, eventuele diertransporten worden voorbereid en de voortgang van eventuele lopende behandelingen worden doorgenomen. In de weekenden is de dierenarts op oproepbasis beschikbaar, mocht er dringend hulp nodig zijn. Heeft de dierenarts dan nooit vrij? Jawel, hij heeft twee collega's die hem kunnen vervangen. Zodat hij ook af en toe op vakantie kan.

Als er toch behandeling nodig is...

Ondanks alle preventieve maatregelen moeten dieren soms toch een behandeling of operatie ondergaan. Het dier wordt dan

gescheiden van de andere in het verblijf. Omdat wilde dieren niet zomaar op de behandeltafel blijven zitten - als ze daar al op passen - komt er vaak verdoving aan te pas. Bij grotere dieren wordt een verdovingspijl in de bil geschoten. In zo'n pijl past niet veel vloeistof, dus krijgt het dier een kleine dosis van een krachtig narcosemiddel. Kleinere diersoorten worden zo nodig verdoofd met narcosegas, nadat ze in een op maat gemaakt doosje gelokt zijn. Dat is een stuk werkbaarder dan een stokstaartje of vogel in de bilspier te prikken of schieten.

Het zorgvuldig voorbereiden van een verdoving kost overigens vaak veel meer tijd dan het verdoven zelf. Bij een giraffe wordt bijvoorbeeld eerst het hele verblijf bekleed met strobalen, voor een zachtere landing.

Spannendste operatie

Een aantal jaar geleden heeft Henk een murene uit de Ocean geopereerd. Deze grote palingachtige vis had een tumor in zijn buik, die verwijderd moest worden. Die ingreep zelf is bij een vis niet veel anders dan bij een hond of kat. Maar... hoe breng

Soorten behandelingen

Het werk van de dierenarts in Burgers' Zoo bestaat voor 80% uit preventie en zo'n 20% uit curatieve geneeskunde. Zoals hoeven bekappen, tand-extractie, wondverzorging, verlossing, of toedienen van medicatie. Opereren, één van Henks favoriete bezigheden, komt relatief weinig voor in de dierentuin.

Als een dier onder narcose gaat voor een operatie of andere behandeling, wordt het meteen grondig nagekeken: van nagels, huid en vacht, tot het gebit, de neus en de keel. Zo nodig wordt er bloed afgetapt voor verder onderzoek, of worden er foto's of scans gemaakt. Als er een dier overlijdt, wordt het onderzocht door de afdeling pathologie van de faculteit diergeneeskunde in Utrecht. Dat werk is te specialistisch om in de dierentuin zelf te doen. De uitkomsten van het onderzoek kunnen weer leiden tot betere preventiemaatregelen in de toekomst.

Ook het bekappen van de zebra's is het werk van de dierenarts.

Tekst: Marieke Ankoné en Henk Luten

Future For Vietnam's Nature

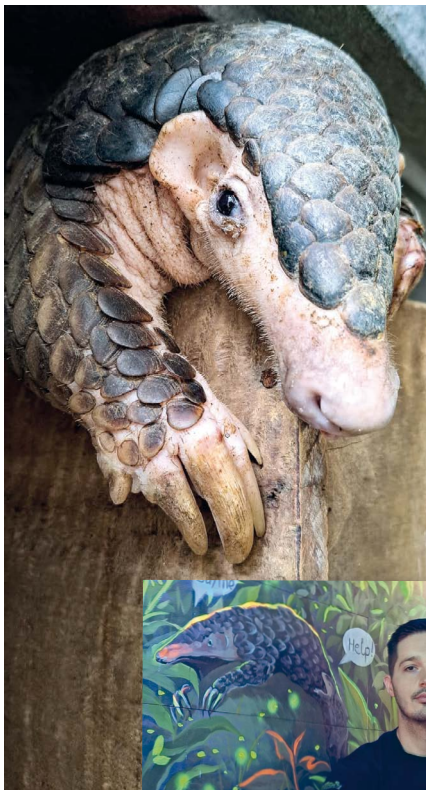
Op het moment van het ter perse gaan van deze ZieZoo zijn een kleine 1000 diertuinmedewerkers uit meer dan 300 dierenparken in het Finse Helsinki bij elkaar voor hun jaarlijks EAZA-congres. EAZA is de Europese vakvereniging voor wetenschappelijk werkende diertuinen, met hun motto 'Saving species together with you'. Als onderdeel van het congres wordt de nieuwe gezamenlijke natuurbehoudscampagne 2023 -2025 gelanceerd. De titel is 'VietnAMAZING' en de campagne staat in het teken van de soortenrijkdom in Vietnam beschermen.

Onze 'razende reporter' in Vietnam

Over de campagne zelf is nu nog niet zo veel bekend. Wel dat er vanuit Europa met diverse samenwerkingspartners in Vietnam zelf zullen coöpereren. Naar verachting ook met Thai Van Nguyen - een fantastische voormalige winnaar van de Future For Nature Award - en zijn organisatie 'Save Vietnam's Wildlife'. Thai runt met zijn team onder meer twee opvangcentra in Vietnam voor in beslag genomen wilddieren. En juist nu werkt ook Sander Obbink bij Save Vietnam's Wildlife mee. Sander heeft lang als diervoorzorg in Burgers' Bush gewerkt voordat hij zijn koffers pakte om wereldwijd bij natuurbeschermingsprojecten te ondersteunen. Zo heeft hij tot april dit jaar als teamleider zee-koeien bij de zee-koeienopvang Wildtracks in Belize gewerkt. Voor de komende twee jaar is hij dus in Vietnam neergestreken. We vragen onze 'razende reporter' Sander naar zijn eerste indrukken aldaar.

De witsnorpalmroller, een van de in beslag genomen diersoorten.

'Schubdieren zijn net kleine aardvarkens'

Een focussoort voor natuurbehoud in Vietnam zijn schubdieren (foto links). Deze wonderlijke insectenetende dieren worden massaal illegaal verhandeld om hun vlees. Daarnaast worden hun lichaamsdelen verwerkt in traditionele geneesmiddelen. In het opvangcentrum zitten dan ook veel schubdieren. Wanneer mogelijk, gaan ze na rehabilitatie terug naar het wild. Maar weinig diervoorzorgers in Europa hebben ooit met schubdieren gewerkt. Sander vertelt: 'Na elf jaar met aardvarkens te hebben gewerkt, zie ik eigenlijk veel overeenkomsten met de schubdieren in dit opvangcentrum. Voornamelijk in gedrag en dieet. Zelfs hun tong voelt hetzelfde en is net zo behendig. Het grote verschil is dat schubdieren goed kunnen klimmen.'

Nodige mentaliteitsverandering

Sander merkte snel op dat er nog veel werk te verzetten is in Vietnam: 'Dieren hebben hier een hele andere waarde dan wat we in Nederland gewend zijn. Ze worden hier meer gezien als een object of trofee.'

Hij kan zijn handen goed uit de mouwen steken daar, laat hij weten. 'De missie van Save Vietnam's Wildlife is dierenleed tegen gaan, van het in beslag nemen en rehabilitatie van wilde dieren tot aan wetten veranderen. Er wordt gestreden voor een betere toekomst. Wat me meteen opviel bij Save Vietnam's Wildlife was de vriendelijkheid en de passie van de mensen die er werken. Zij zwoegen en zweten om voor de dieren te zorgen. Alleen al afgelopen week zijn er drie inbeslagnames geweest, van drie verschillende soorten: een witsnorpalmroller (Paguma larvata), foto boven, een loewak (Paradoxurus hermaphroditus) en een Indische mangoeste (Herpestes javanicus) zijn van de illegale markt gered.'

Als u nu denkt 'van deze diersoorten heb ik nog nooit gehoord', dan bent u zeker niet de enige. Naast natuurbehoudswerk in Vietnam zelf stimuleren, willen we u de komende twee jaar heel graag wat meer van het fascinerende wildlife in dit land laten zien... houd dus onder meer de avondlezingen in de gaten.

Tekst: Constanze Mager

IJstijd & Zoo. In het spoor van de mammoet

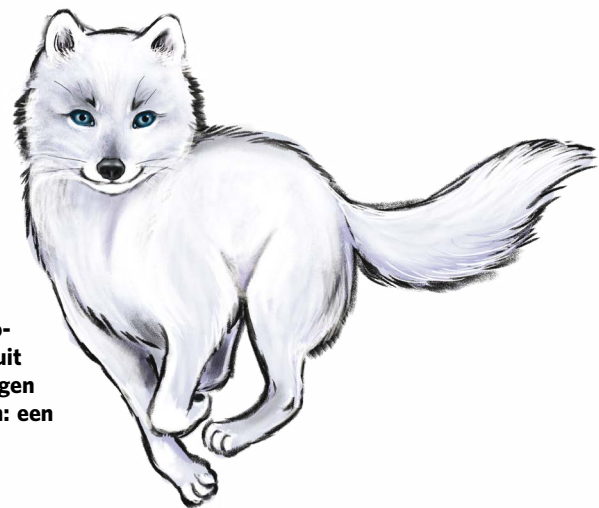
We presenteren een avontuurlijk en educatief evenement van de herfstvakantie tot en met de kerstvakantie! *IJstijd & Zoo. In het spoor van de mammoet* gaat vrijdag 14 oktober 2023 van start. Verspreid door ons park spotten bezoekers tientallen diersoorten uit de IJstijd op ware grootte, die speciaal voor ons zijn ontworpen. Diverse dieren bewegen en maken geluid. Kom het met het hele gezin of met vrienden en kennissen beleven: een ijskoud avontuur voor jong en oud! Abonnementhouders krijgen gratis toegang.

Van de reusachtige mammoet tot de verrassend kleine dwergolifant

Bezoekers ontdekken negentien verschillende diersoorten die leefden in de IJstijd in natuurgetrouwe afmetingen. Diverse dieren zijn daarbij in groepjes te spotten op expeditie door het park. De wolharige mammoet is ontzagwekkend groot, terwijl de dwergolifant verrassend klein blijkt te zijn. Ook sommige nu nog levende diersoorten blijken al sinds de IJstijd voor te komen en in al die tijd nauwelijks veranderd te zijn.

Op avontuur met Snowy de poolvos

Snowy de poolvos neemt de jonge avonturiers mee op een spannende en educatieve audiotour langs alle dieren op een route door het park. Het verhaal kan op elk informatiebord deel voor deel gelezen worden, maar nog leuker is het om met de telefoon de QR-codes te scannen, waarna het verhaal automatisch wordt verteld door professionele stemacteurs. Spelenderwijs leren kinderen veel over de IJstijd-dieren, terwijl ze het kleurrijke verhaal op de voet volgen.

Extra activiteiten in vakanties en weekenden

In vakanties en weekenden kunnen kinderen ook zelf de handen uit de mouwen steken als aspirant-archeologen of kunstzinnige Neanderthalers: zo graven ze bijvoorbeeld mammoetbotten op, of maken ze hun eigen artistieke grottekeningen. Alle praktische informatie, inclusief data en tijden, is te vinden op burgerszoo.nl/ijstijd.

Tekst: Bas Lukkenaar

IJSTIJD & ZOO
in het spoor van de mammoet

Van 14 oktober t/m 7 januari bij het bezoek inbegrepen

Verspreid door het dierenpark spotten bezoekers tientallen diersoorten uit de IJstijd op ware grootte, die speciaal voor Burgers' Zoo zijn ontworpen. Diverse dieren bewegen en maken geluid. Kom het beleven: een ijskoud avontuur voor jong en oud!

Kijk voor alle informatie op burgerszoo.nl/ijstijd

